

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ТЕКСТІВ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті автор торкається важливої проблеми текстової лінгвістики - класифікації текстів, враховуючи існуючі погляди в сучасній мовознавчій науці. Запропоновано власний погляд на типологію словесних цілих, який враховує характер побудови тексту, функціонально-сміслове призначення словесного цілого, участь у текстотворенні одного, двох і більше учасників, стильову і жанрову належність текстів, форму репрезентації словесного цілого.

Ключові слова: жанр, класифікація текстів лінгвістична, лінгвістика тексту, словесне ціле, текст, тип комунікації, тип тексту.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичним завданнями. Прикметою мовознавчої науки ХХІ століття є те, що традиційні підходи, з їх тяжінням до описовості, абстрагування від мовця і мовлення загалом, з часом поступилися вивченню динамічних аспектів мови. Наразі межі семантичного простору мовної одиниці стали визначатися не тільки обсягом лексичного значення слова, а й загальною семантикою тексту, його композиційною архітектурою і структуруванням, внутрішнім контекстом і підтекстом, ситуацією мовного спілкування тощо. З часом науковці почали усвідомлювати, що текст – це не тільки формально і лінійно структурована одиниця, а й складний комунікативний механізм, посередник комунікації, що фіксує стратегічну програму адресанта, інтерпретовану адресатом. Тож вказаний підхід поступився комунікативно-прагматичному аспекту вивчення словесного цілого. Таке орієнтування наукового знання на нову, функціонально-комунікативну парадигму, спричинило появу на теренах мовознавства ХХ століття лінгвістики тексту. Це порівняно нова галузь знань, становлення якої на сучасному етапі розвитку філології не завершилося. Чимало понять і текстових категорій уточнюється, по-різному потрактовується. Зокрема різноаспектного висвітлення набуло ключове поняття «тип тексту». Питання власне мовознавчої типології словесних цілих нині є дискусійним. Останнє пояснюється тим, що для існуючих класифікацій у ролі критеріїв щодо їх диференціації слугують як власне лінгвістичні, так і екстралінгвістичні, об'єктивні, суб'єктивні, логічні, психологічні, інтерпретаційні, жанрово-стилістичні і под. характеристики. Натомість проблема визначення текстових типів актуальна не тільки для повнішого вивчення мови як багаторівневої системи, засобу комунікації, що знаходить свій вияв у текстовій діяльності, тобто для власне теорії тексту, але й для практичного здійснення його аналізу з мовного погляду з метою визначення специфіки тексту та його характеристик, процесу витворення текстів та їх інтерпретації, редагування та перекладу, автоматичного реферування, анотування і под.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналітичний огляд наукових праць з окресленої теми показав: нині в україністиці вже існує низка кандидатських дисертацій, монографій, які висвітлюють окремі питання текстових типів. Зокрема мовознавці розглядають: рецензію як тип тексту [Яворська 2000], функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування [Пазинич 2001], політичний виступ як тип тексту [Діденко 2001], засоби реалізації комунікативності у науково-технічних текстах [Подолкова 2001], прагматику політичного тексту [Волков 2002], семантико-синтаксичну структуру текстів українських замовлянь [Остроушко 2002], структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів [Боцман 2006], структуру, семантику і прагматику текстів-інтерв'ю [Апалат 2003], комунікативно-прагматичні особливості спортивного тексту [Кікало 1995],

структурно-композиційні, лінгвостилістичні та прагматичні особливості тексту мистецтвознавчої рецензії [Ляшенко 2004], приклад як тип тексту у лінгвостилістичному та прагматичному аспектах [Жук 2004], структурно-функціональні особливості драматургічних текстів [Слюсар 2004], структурно-динамічні ознаки «я-тексту» особистості [Масієнко 2006], поетику та рецептивно-жанрологічні ресурси рекламного тексту [Сажина 2007], патогенний текст у масовій комунікації [Потятиник 1996], лінгвальну характеристику українського рекламного тексту [Зелінська 2002], засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України [Рогожа 2005], композиційно-стилістичну структуру епіграми як типу тексту [Перлина 1996], структуру телевізійного інформаційного тексту [Поліщук 2006], рекламний текст в параметрах аксіологічної прагмалінгвістики [Булик 2009], іміджевий текст в лінгвопрагматичному і лінгвокультурологічному аспектах [Єгорова 2009], жанрові особливості фармацевтичних текстів у німецько-українському перекладі [Макеєв 2009]. Натомість і досі відсутні монографічні студії, які б містили повний і детальний опис лінгвістичних типів текстів. Адже розв'язання вказаної проблеми сприяє насамперед обґрунтуванню природи самого тексту та його статусу в системі одиниць мови та в мовленнєвій діяльності людини загалом.

Мета розвідки – описати основні підходи до лінгвістичної класифікації текстів, запропонувати власне авторську типологію словесних цілих.

Заявлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) дефінувати поняття «лінгвістичний тип тексту»; 2) визначити й описати класифікаційні різновиди словесних цілих у сучасному мовознавстві; 3) встановити основні інваріантні ознаки лінгвістичного типу тексту; 4) запропонувати власну типологію текстів з позицій мовознавчої науки.

Виклад основного матеріалу. Під час лінгвістичного аналізу тексту варто враховувати, що сьогодні саму процедуру їх розрізнення кваліфікують як *класифікацію* (А.Абрамович і Е.Лазаревич, К.Накорякова), *типологію* (Н.Валгіна), *групування* (Н.Сікорський) текстів, *типологію викладу і побудови текстів* (А. Мільчин), *типологію дискурсів* (Ф.Бацевич), *типологію комунікацій* (Т.Радзівєвська) тощо. Лінгвісти ототожнюють тип тексту зі *стилем* (А.Кожин, О.Крилова, В.Одинцов), жанром (М.Крес).

Науковці одноставно наголошують на тому, що попри важливість вирішення вказаної проблеми, єдиної і вичерпної класифікації текстів, що відповідала б усім вимогам, ще не створено. Такий стан справ пов'язаний, на наш погляд, з низкою причин: порівняно невеликим періодом розробки проблем теорії тексту, а також тим, що в основу диференціацій покладено різні принципи (пор.: функціонально-текстову класифікацію Е.Гроссе, типологію утилітарних текстів Б. Зандиг, різновиди художніх текстів В.Беляніна, типи мовленнєвих творів К.Гаузенблаза, різновиди текстів В.Адмоні, класифікацію діалогічних текстів Л.Якубинського і под.).

Останнє пояснюється природою самого тексту, його поліаспектністю: той самий текст одночасно може бути віднесений до різних типологічних груп. Наприклад, текст наукової статті за характером побудови є *Я-текстом* (від 1-ої особи множини), за функціонально-смысловим призначенням – *міркуванням*, за формою репрезентації – *здебільшого письмовим текстом*, за стильовою належністю – *науковим, нехудожнім текстом*, за кількістю мовців – *монологом* тощо.

Отже, вибір класифікаційного ракурсу може змінюватися і призводити до зміщень самих груп текстів у різнорідних класифікаціях. На наш погляд, ідеальна типологія текстів повинна відбивати різні аспекти даного об'єкта – і комунікативно-функціональний, і структурно-семіотичний тощо. У зв'язку з цим доречно враховувати сукупність екстра- й інтратекстуальних диференційних ознак.

До найвідоміших класифікацій текстів належить літературознавча типологія художніх родів та жанрів. З цього погляду всі словесно-художні твори поділяються на епічні (*роман, новела, оповідання, казка, епопея* тощо), драматичні (*драма, комедія, мелодрама, водевіль, трагікомедія*) та ліричні (*вірш, поема, елегія, балада, сонет* тощо). У лінгвістиці поширеною

є класифікація текстів за жанрово-стилістичною належністю і додатковими узагальнювальними ознаками. Так, А.Горшков, поряд з художніми, науковими і под. текстами, виокремлює аналітико-узагальнювальні (*теоретична стаття, огляд, рецензія*) і конкретизовані (*нарис, памфлет* і под.).

Дослідники додатково класифікують тексти за тематикою, за типами зв'язку (С.Гіндін, І.Чернухіна), за способом вираження інформації (Л.Лосева), за характером інтерпретації (А.Реформатський, Ю.Сорокин). Як засвідчує практика, мовознавці виокремлюють неоднакову кількість таких ознак, і тому класифікації мають або ж більш узагальнений, або ж більш деталізований вигляд. Так, польський славіст Е.Верліх, вдаючись до дедуктивного методу, веде мову про такі типи текстів: 1) *deskриптивні описові тексти* (про явища і зміни у просторі, технічні характеристики); 2) *нарративні розповідні тексти* (про явища і зміни в часі); 3) *пояснювальні тексти* (про понятійні уявлення мовця); 4) *аргументативні тексти* (про концептуальний зміст висловлювання); 5) *інструктивні тексти* (про алгоритм певних дій (наприклад, тексти технічних інструкцій) (цит. за: [Солганик 2001 : 88]). Але нелегко помітити, що наведений вище перелік містить групи текстів, які виокремлюються на основі різних класифікаційних ознак.

Майже ідентично пропонує поділяти тексти Олена Селіванова, пор.: 1) *усні, письмові, друковані*; 2) *адресатні, безадресатні*; 3) *клішовані, узуальні і вільні*; 4) *deskриптивні* (описові), *нарративні* (розповідні), *експланаторні* (пояснювальні), *аргументативні, інструктивні* [Селіванова 2008 : 495].

Іншу типологію текстів репрезентує львівський дослідник Флорій Бацевич: 1) *за каналами комунікації* - формою вияву (усні, письмові, друковані, комбіновані); органами чуття людини (зорові (*друковані чи письмові тексти*), слухові (*радіотекст*), комбіновані (*телевізійний текст*); 2) *за авторством* - авторські; б) анонімні (*фольклорні тексти*); приховано авторські (*анонімний документ*); 3) *за мірою підготовленості* - підготовлені; спонтанні; 4) *за типами вживання мовного коду* - вербальні; креолізовані (текст+зображення); 5) *за алгоритмізованістю вживання мовних засобів* - фіксовані; нефіксовані; 6) *за функціонально-прагматичним аспектом* - нормативні; оцінні; deskриптивні [Бацевич 2005 : 17 - 18].

Український мовознавець Анатолій Загнітко диференціює тексти за: 1) структурою (*прості, складні, комплексні*); 2) функціонально-стильовими параметрами (*офіційно-ділові, наукові, публіцистичні, розмовні, художні*); 3) за параметром підготовленості (*спонтанні, підготовлені*); 4) параметром цілісності і зв'язності (*цілісні, дефектні*); 5) за параметром алгоритмізації (*фіксовані, поліфіксовані, нефіксовані*); 6) за параметром функціонально-прагматичного характеру (*притиси, описи*) [Загнітко 2007 : 227].

Фахівець із перекладознавства та лінгвістичного аналізу тексту Катерина Райс розрізняє чотири групи текстів: 1) тексти, що орієнтовані на зміст (*повідомлення, коментарі* і под.); 2) тексти, орієнтовані на форму (*есе, життєпис, фельєтон* і под.); 3) тексти, орієнтовані на звертання (*агітація, проповідь, пропаганда* тощо); 4) аудіо-медіальні тексти (*радіоп'єси, радіопромови, телерепортажі* і под.) [Райс 1978 : 202 - 228].

Автори практикуму з літературного редагування Ганна Абрамович і Елеонора Лазаревич виокремлюють *описовий, розповідний, текст-міркування, текст-визначення*. Тексти-описи, розповіді і роздуми диференціює один із засновників книгознавства Микола Сікорський, але при цьому зазначає, що до цього різновиду тексту варто зараховувати і визначення. Мовознавець Ксенія Накорякова включає визначення в тексти-роздуми, а Анатолій Мільчин описує розповідний, описовий і пояснювальний типи текстів (за: [Капелюшний 2003 : 403]). Ніна Валгіна пропонує поділяти тексти на: *наукові і ненаукові, художні і нехудожні, монологічні і діалогічні, моноадресатні і поліадресатні* і под. [Валгіна 2003 : 113].

Українська мовознавець Ірина Кочан подає розгорнуту класифікацію за такими параметрами: 1) за родами (*віршований, драматичний, прозовий*); 2) за знаковою системою (*таблиці, ноти, формули*); 3) за місцем розташування на аркуші (*реферат, епіграф,*

показчик, титульний текст тощо); 4) за джерелами походження (*натуральні, препаровані*); 5) за типами трансформацій вихідного натурального тексту (*неадаптовані, адаптовані, повні, скорочені, змішані*); 6) за основними прагматичними функціями (*інформативні, інструктивні, оцінні, змішані*); 7) за формою репрезентації (*усні, письмові*); 8) за формою спілкування (*діалогічні, монологічні*); 9) за сферою спілкування (стиль мовлення) (*розмовні, офіційно-ділові, наукові, публіцистичні, художні, змішаного типу: науково-ділові, побутово-ділові, науково-публіцистичні, художньо-публіцистичні*); 10) за стилями та жанрами (*наукові: тексти підручників, наукові статті, монографії, доповіді, виступи реферати і под.; офіційно-ділові: заява, характеристика, пояснювальна записка, анкета, автобіографія, рекомендація тощо; інформаційно-публіцистичні: передова стаття, інформаційний огляд, коментар, нарис, фейлетон; художні: вірші, поеми, пісні, казки, оповідання, повісті тощо*); 11) за способом викладу (*описові, розповідні, пояснювальні, модально-полемічні, тексти-роздуми, тексти-доведення, тексти-висновки, тексти-визначення, змішані або комбіновані тексти*); 12) за експресивністю мовлення (*художні, публіцистичні, розмовні, наукові, нейтральні, експресивно і стилістично забарвлені*); 13) за емоційністю мовлення (*неофіційні, офіційні, нейтральні*); 14) за прагматичними функціями (*інформативні, наукові, газетно-інформаційні, офіційно-ділові, інструктивні, оцінні, інформативно-оцінні, публіцистичні, офіційно-ділові, оцінно-інструктивні*); 15) за функціонально-смысловими типами мовлення (*описові, розповідні, пояснювальні, аргументативні, інструктивні, визначення*) [Кочан 2008 : 51 - 52].

Очевидно, що розглянуті класифікації ґрунтуються або ж на суто лінгвістичних підходах, або ж на психолінгвістичних, власне комунікативних, функціонально-прагматичних чи соціологічних параметрах. Так, скажімо, поділ текстів за мірою спонтанності (*спонтанні і підготовлені*), мірою алгоритмізованості та евристичності (*фіксовані, напівфіксовані, нефіксовані*), мірою експліцитності та імпліцитності у втіленні задуму (крайніми її виявами є тексти *державних угод*, що мають на меті повну та однозначну експлікацію задуму, і *поетичні тексти*, в яких, як правило, однозначність експлікації творчого задуму відсутня) – яскравий приклад **психолінгвістичного підходу** до типології текстів.

Групування текстів за формою їх утілення або специфікою організації текстового матеріалу (*усні й письмові*), типами функціонально-жанрових різновидів мовлення (*тексти побутово-розмовного спілкування, офіційно-ділового спілкування, публіцистичні, наукові, художньо-белетристичні (поетичні, прозаїчні, драматичні), функціональним виявом (інформаційні, емотивні, фатичні, поетичні, метамовні)*) – зразок **соціологічного ракурсу** кваліфікацій текстів.

Розмежування текстів на такі, що спрямовані на процес (*розповіді, мемуари, науково-популярні тексти*), на такі, що спрямовані на результат (*ділові листи, наукові тексти, художня література*), актуалізація найрізноманітніших аспектів комунікації, які пов'язані з інтенціями комунікантів, типом комунікативного процесу (*наукове, побутове мовлення тощо*), прагматичною ситуацією, комунікативними стратегіями автора, комунікативною ефективністю, соціальними аспектами комунікації – віддзеркалення **власне комунікативного підходу** до розрізнення текстів.

Функціонально-прагматичний аспект класифікацій текстів враховує суб'єктивну міжособистісну модальність, дозволяє стверджувати про нормативні (*договори, державні акти, постанови, інструкції, накази тощо*), аксіологічні (оцінні) та епістемічні (*deskриптивні, описові*) тексти (*наукові, ділові тощо*).

Акцентуємо увагу на тому, що в кожному випадку вкрай важливим є послідовне дотримання вибраного принципу класифікації текстів, щоб в одному ракурсі не з'явилися одночасно поняття родового і видового плану або не виявилися інші некоректні сполучення.

Найбільш послідовною і гнучкою видається система текстів (їхня типологія), підґрунтям якої є теорія функціональних стилів з урахуванням комунікативно-прагматичних умов текстотворення. Проте дослідник зі стилістики Григорій Солганик оперує кількома

типологіями, які поліаспектно відображають властивості тексту, його структуру тощо. Це, на думку дослідника, дасть змогу охарактеризувати текст як саме лінгвістичне явище [Солганик 2001 : 88]. Ця ідея видається нам слушною.

Тож пропонуємо наступну лінгвістичну класифікацію текстів, яка враховує критерії: 1) *характер побудови тексту*: а) «Я/МИ»-тексти (тексти від 1-ої особи однини або множини – наприклад: науково-технічна стаття); б) «ТИ/ВИ»-тексти (тексти від 2-ої особи однини або множини – наприклад: текст інструкції); в) «ВІН-, ВОНА-, ВОНО/ВОНИ»-тексти (тексти від 3-ої особи однини або множини – наприклад: технічний опис, анотація, реферат, огляд); 2) *функціонально-сміслові призначення словесного цілого*: а) текст-опис (наприклад: технічна характеристика); б) текст-розповідь (наприклад: наукове повідомлення, лекція); в) текст міркування (наприклад: дискусійна стаття, аналітична стаття); 3) *участь у текстотворенні одного, двох і більше учасників*: а) монолог (наприклад: науково-теоретична стаття, доповідь, тези); б) діалог (наприклад: ділові перемовини, наукова суперечка); в) полілог (наприклад: наукова дискусія, проблемне коло, круглий стіл); 4) *стильову належність текстів*: художні - тексти художнього стилю; нехудожні - а) тексти офіційно-ділового стилю - дипломатичні (комюніке, нота); законодавчі (закон, постанова); канцелярсько-адміністративні (резюме, патент, протокол, договір); б) тексти публіцистичного стилю - інформаційні (замітка, стаття, хроніка, інтерв'ю); аналітичні (рецензія, коментарі, репортаж); художньо-публіцистичні (есе, памфлет, нарис, фейлетон); в) тексти конфесійного стилю (молитва, сповідь); г) тексти наукового стилю – власне наукові (автореферат дисертації, дисертація, стаття (оглядова, дискусійна, оригінально-авторська, науково-теоретична, науково-практична, науково-методична), монографія, тези доповіді, наукова доповідь, повідомлення, науковий огляд); науково-навчальні (текст підручника, текст збірника вправ і завдань, лекція); науково-методичні (методичні рекомендації, методичні вказівки); науково-реферативні (реферат, анотація, огляд, резюме); науково-довідкові (словник, довідник, енциклопедія); г) тексти розмовно-побутового стилю (бесіда); д) тексти епістолярного стилю (лист, щоденникові записи, записка, смс-повідомлення); 5) *жанрову належність тексту*: а) текст науково-технічної статті; б) текст заяви; в) текст резюме; г) текст листа; г) текст анотації тощо; б) *форму репрезентації словесного цілого*: а) усні (наприклад: науковий огляд, звернення, публічна промова, науково-технічне повідомлення); б) письмові (наприклад: заява, автобіографія); в) друковані (наприклад: патент, технічна інструкція, резюме).

Висновки дослідження і **перспективи подальших розвідок** у даному напрямку. У ході проведених спостережень переконалися: здійснити повний лінгвістичний аналіз текстів можна лише за допомогою узагальненої класифікації, яка враховує критерії: 1) характер побудови тексту; 2) функціонально-сміслові призначення словесного цілого; 3) участь у текстотворенні одного, двох і більше учасників; 4) стильову і жанрову належність текстів; 5) форму репрезентації словесного цілого. Перспективою подальших розвідок є здійснення опису текстів кожної з класифікаційних підгруп.

Література

Баженова, Котюрова 2006: Баженова Е., Котюрова М. Тип текста // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред.: М.Кожиной / Е.Баженова, М.Котюрова. – М. : Флинта : Наука, 2006 – С. 528 - 533.

Бацевич 2005: Бацевич Ф. Лінгвістична генетика : проблеми і перспективи [Текст] : навчальний посібник / Ф. Бацевич. – Львів: Паіс, 2005. – 264 с.

Болотнова 2009: Болотнова Н. Коммуникативная стилистика текста [Текст] : словарь-тезариус / Н.Болотнова. – М.: Флинта : Наука, 2009. – 384 с.

Валгина 2003: Валгина Н. Теория текста [Текст] : учебн. пос. для студ. / Н.Валгина. – М.: Логос, 2003. – 280 с.

Загнітко 2007: Загнітко А. Лінгвістика тексту [Текст] : навчальний посібник / А.Загнітко. – Донецьк: Юго-Восток, 2007. – 314 с.

Єщенко 2009: Єщенко Т. Лінгвістичний аналіз тексту [Текст] : навчальний посібник для студентів / Т.Єщенко. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.

Кочан 2008: Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту [Текст] : навчальний посібник / І.Кочан. – К.: Знання, 2008. – 423 с.

Капелюшний 2003: Капелюшний А. Стилістика. Редагування журналістських текстів. Практичні заняття [Текст] : навчальний посібник / А.Капелюшний. – Львів: Паіс, 2003. – 544 с.

Райс 1978: Райс К. Классификация текстов / К. Райс // Вопросы перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Изд-во МГУ, 1978 – С. 202 - 228.

Селіванова 2008: Селіванова О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми [Текст] / О.Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2008. – 712 с.

Солганик 2001: Солганик Г. Стилістика текста [Текст] : учебное пособие / Г.Солганик. – М.: Флинта: Наука, 2001. – 256 с.

Єщенко Татяна

Проблема классификации текстов в современном языкознании

В статье автор раскрывает важную проблему текстовой лингвистики - классификации текстов, учитывая существующие взгляды в современной языковедческой науке. Предложен собственный взгляд на классификацию текстов, который учитывает характер построения текста, функциональное и смысловое его назначение, участие в создании текста одного, двух и больше участников, стилевую и жанровую принадлежность текстов, форму текста.

Ключевые слова: жанр, классификация текстов лингвистическая, лингвистика текста, словесное целое, текст, тип коммуникации, тип текста.

Yeschenko Tetyana

Problem of classification of texts in modern linguistics

In the article an author exposes the important problem of text linguistics - classification of texts, taking into account the existent looks in modern linguistic science. The own look is offered on classification of texts, which takes into account character of construction of text, functional and semantic setting of text, participation in creation of text of one, two and more of participants, stylish and genre belonging of texts, form of text.

Keywords: genre, classification of texts linguistic, linguistics of text, verbal whole, text, type of communication, type of text.